

Θεόδωρος Στ. ΝΙΚΟΛΑΟΥ, *Μετουσία Θεοῦ – Φιλοσοφικὲς καὶ Θεολογικὲς μελέτες*, Ἀθήναι, Κέντρον Πατερικῶν Ἐκδόσεων (ΚΕ.Π.Ε), 2011, 473 σσ.

Ὁ παρὼν τόμος ἀποτελεῖ μιὰ συλλογὴ πραγματειῶν τοῦ ὁμότιμου Καθηγητῆ, ἱδρυτῆ καὶ πρώην διευθυντῆ τοῦ Ἰνστιτούτου Ὁρθόδοξης Θεολογίας τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Μονάχου καὶ Ἀρχοντος Ὑπομινίσκοντος τῆς Ἀγίας τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας, κυρίου Θεόδωρου Στ. Νικολάου, οἱ ὁποῖες δημοσιεύτηκαν σὲ ἑλληνικὲς καὶ γερμανικὲς περιοδικὲς ἐκδόσεις, διαρθρωμένες σὲ 18 ἐκτενῆ κεφάλαια, μὲ βασικὲς θεματικὲς τῇ σχέσῃ φιλοσοφίας καὶ θεολογίας, Ἑλληνισμοῦ καὶ Χριστιανισμοῦ, ἀρχαίων φιλοσόφων καὶ Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, ἑλληνορθόδοξης καὶ ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας, κοσμικοῦ κράτους καὶ Ἐκκλησίας, καὶ ἄλλα θεολογικὰ ζητήματα ἰδωμένα ὑπὸ τὸ σύγχρονο πρῖσμα τῆς πολυπολιτισμικῆς κοινωνίας, τῆς ἐνομένης Εὐρώπης καὶ τοῦ ρόλου τῆς θρησκείας στὸν σύγχρονο κόσμο.

Προτάσσεται (Κεφάλαιο Α') ἡ συζήτησις γὰρ τὸν ἀπὸ σταθερὸν ρόλο τοῦ «Ἑλληνισμοῦ»¹ στὴ διαμόρφωσι τοῦ εὐρωπαϊκοῦ καὶ τοῦ παγκόσμιου πολιτισμοῦ, μὲ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ λόγου καὶ τῆς παιδείας στὴν ἱστορίαν τοῦ κόσμου, ὅπου τὴν ἑσπερία μέχρι ἀνατολικά, ἀπὸ Βυζάντιον, κατὰ τὴ ρωμαϊκὴ κυριαρχίαν, τὸν Μεσαίωνα καὶ τὴν Ἀναγέννησιν, ὅπως εὐχάριστα ἐπεσημάναν πρῶτοι στὸ ἔργον τοὺς οἱ Γερμανοὶ οὐμανιστῆς, Humboldt, Winkelmann, Goethe.

Ὁ συγγραφέας ἐπιχειρηματολογεῖ ὅτι ἡ διάκρισις στὴν ὁποία προβαίνει ἡ ἑλληνορθόδοξη πατερικὴ παράδοσι μεταξὺ ἑλληνικῆς φιλοσοφίας (ἐξωθεν, θύραθεν, κοσμικῆς) καὶ χριστιανικῆς φιλοσοφίας (ἡμετέρας, θείας καὶ ἀληθοῦς) εἶναι σχηματικὴ, διότι παρ' ὅλο πὺν ξεκινοῦν ἀπὸ διαφορετικὲς ἀφετηρίαις – ἡ μὲν τὸν ἀνθρώπινον λόγον μὲ σκοπὸ τὴν κατάκτησιν τῆς γνώσεως, ἡ δὲ τὴν ἀποκαλυμμένη ἀλήθειαν γιὰ τὴν ἐρμηνείαν τῆς ὁποίας χρησιμοποιοῖ τὸν Λόγον ὡς μέσο – συνάδουν ὅσον ἀφορᾷ τὸ γνωστικὸν τοὺς ἀντικείμενον καὶ τὸ πεδίο ἐνασχόλησίν τοὺς: τὴν ἀσφαλὴ γνώσιν («ἐπιστήμη») τοῦ «ἀεὶ καὶ τοῦ ὄντως ὄντος», δηλαδὴ τὴν ἀπόλυτη ἀλήθειαν γιὰ τὰ θεῖα καὶ τὰ ἀνθρώπινα πράγματα. Σύμφωνα μὲ τοὺς Ἑλλήνες Πατέρας (Κεφάλαια Β'– Γ') καὶ τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς συγγραφεῖς, ἡ φιλοσοφία, πρὶν ἀπὸ τὴν ἔλευσιν τοῦ Χριστοῦ, ὡς τρόπος βίου πρὸς θεραπείαν καὶ σωτηρίαν τῆς ψυχῆς, ἐντασσόταν στὸ σχέδιον τῆς θείας οἰκονομίας, μὲ ρόλον παιδαγωγικὸν νὰ βελτιώσῃ τις σχέσεις τῶν ἀνθρώπων μὲ τὸν Θεὸν μὲσῶ τοῦ Λόγου, καὶ σκοπὸν νὰ προάγῃ τὴ θεῖαν ἀλήθειαν. Σύμφωνα μὲ τὴν

1. Ὁρος πὺν εἰσῆλθῃ στὴν ἱστορικὴ ἐπιστήμην ἀπὸ τὸν J. G. Droysen τὸ 1836.

χριστιανική θεολογία, μετά την ἔλευση τοῦ Χριστοῦ, ἡ φιλοσοφία ὁριοθετεῖται σὲ ζητήματα ποὺ δὲν ἀφοροῦν τῇ θεῖα ἀποκάλυψη, καταξιώνει τὴν πίστη συνδέοντάς τὴν μὲ τὴ γνώση, προκρίνει τὴν ἀρετὴ καὶ τὸν ἐνάρετο βίον συνδέοντάς τον μὲ τὸν ἀσκητικό, συνεπῶς ἀνάγει τὸν ἀσκητὴ-μοναχὸ σὲ ἀληθὴ φιλόσοφο. Μὲ ἰδιαίτερη ἔμφαση στὸ ἔργο τοῦ Κλήμεντος τοῦ Ἀλεξανδρέως (2ος-3ος αἰ.), συζητεῖται ἐκτενῶς (Κεφάλαιο Δ΄) ἡ σχέση τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας μὲ τὴ χριστιανικὴ ἀλήθεια καὶ ἠθικὴ, ἡ ὑπὸ αὐστηρὰ χριστιανικὰ κριτήρια ἀξιολόγηση τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας ὡς δῶρο τῆς θεῖας πρόνοιας, μὲ σκοπὸ, πρὸ Χριστοῦ νὰ διαπαιδαγωγήσει «τὸ Ἑλληνικὸν ... εἰς Χριστόν» (Στρωματεῖς, 1, 5), καὶ μετὰ Χριστόν νὰ ἐπικουρήσει στὴν κατανόηση τῆς χριστιανικῆς ἀλήθειας χωρὶς νὰ γίνεи ὑποτελής τῆς θεολογίας (*ancilla theologiae*), ὅπως τὴν ἤθελε ὁ λατινικὸς Μεσαίωνας². Ὁ συσχετισμὸς φιλοσοφίας καὶ χριστιανικῆς θεολογίας ἐγείρει τὴν προβληματικὴ τῆς «χριστιανικῆς φιλοσοφίας» ποὺ εἰσήγαγε ὁ Κλήμης, ἡ ὁποία ὡς ἔννοια περιλαμβάνει τὴν πατερικὴ καὶ βυζαντινὴ φιλοσοφία καθὼς καὶ μεταγενέστερα φιλοσοφικὰ συστήματα ποὺ ἀναπτύχθηκαν σύμφωνα μὲ τὰ χριστιανικὰ δόγματα, ἀλλὰ ὡς ὅρος δὲν γίνεται ἀποδεκτὸς ἀπὸ τὴ νεώτερη φιλοσοφία – κυρίως ἀπὸ τὸν Kant καὶ τοὺς μεταγενέστερους φιλοσόφους ποὺ προβαίνουν σὲ ὀρθολογικὸ διαχωρισμὸ μεταξὺ πίστεως καὶ γνώσης. Ἐναντι, λοιπόν, τῆς «χριστιανικῆς φιλοσοφίας» τοῦ Κλήμεντος προτάσσεται ὁ ὅρος «φιλοσοφικὴ θεολογία» ὥστε νὰ ἀποφευχθῇ ἡ ἐνκοσμιτικὴ ἀντιπαράθεση καὶ οἱ ἀποπειρὲς ἐκχριστιανισμοῦ τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἢ ἐξἑλληνισμοῦ τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐπιμένοντας στὴ διαλεκτικὴ σχέση μεταξὺ τῶν. Ἡ συζήτηση προεκτείνεται στὶς ὁμοιότητες τοῦ ἔργου τοῦ Κλήμεντος *Παιδαγωγὸς* μὲ τὰ *Ἠθικά* τοῦ Ἀριστοτέλη, ὅσον ἀφορᾷ τὰ ἠθικὰ, τὰ πάθη τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς καὶ τὰ πράττειν, ἐνῶ ταυτόχρονα ἐξαίρεται ἡ συμβολὴ τοῦ συγγραφέως πονήματος τοῦ Κλήμεντος στὴ διαμόρφωση τῆς χριστιανικῆς ἠθικῆς μὲ τὴ διερεύνηση σὲ ἐκλαϊκευμένο ὕψος ζητημάτων τῆς καθημερινότητος τῶν Χριστιανῶν καὶ μὲ τὴ θεώρηση τῆς ἠθικῆς φιλοσοφίας ὡς συντελεστικῆς εἰς τὴ «θεοσέβεια», δηλαδὴ τὴν παιδείου μὲσω τῆς ἀπόκτησης γνώσεων, ποὺ ἔχει σκοπὸ τὴν «θεραπείαν» τοῦ Θεοῦ.

Ἰδιαίτερη ἔκταση (Κεφάλαια Ε΄, Στ΄, Ζ΄) καταλαμβάνει ἡ πραγμάτευση τῆς ἔννοιας τῆς «ἐλευθερίας τῆς βούλησης» (*αὐτεξούσιον*) καὶ ὁ συσχετισμὸς τῆς μὲ τὴν ἀνθρώπινη ψυχὴ καὶ τὰ πάθη αὐτῆς, βασικὴ προβληματικὴ στὸν ἀρχαιοελληνικὸ στοχασμὸ, τὴν ἑλληνιστικὴ φιλοσοφία, καὶ τὴ χριστιανικὴ διάνοηση, ἰδίως τοῦ Κλήμεντος. Στὶς ἀπαρχές τοῦ ἑλληνικοῦ στοχασμοῦ, ὁ Ὅμηρος καὶ ὁ Ἡσίοδος παρουσίασαν ἕναν ἄνθρωπο ὑποταγμένο στὴν εἰμαρμένη, τὴν «ἀνάγκη» καὶ τὶς δυνάμεις τῆς φύσης, ἐνῶ στὴ συνέχεια οἱ Πυθαγόρειοι καὶ οἱ Ἀτομικοὶ (Δημόκριτος) ἐντόπισαν καὶ κατονόμασαν γιὰ πρώτη φορὰ τὰ «πάθη τῆς ψυχῆς», καὶ συνέστησαν τρόπο βίου γιὰ τὸν ἔλεγχο καὶ τὴν καταστολὴ τους.

2. «Ἡ φιλοσοφία χωρὶς νὰ καταργηθῇ ἔγινε οὕτω δι' αὐτοὺς (τοὺς πατέρας) σύντροφος διαλόγου πρὸς ἐσωτερικὴν μεταμόρφωσιν ἑαυτῶν καὶ ὁλοκλήρου τοῦ περὶ αὐτοὺς κόσμου», Ν. ΝΗΣΙΩΤΗ, *Φιλοσοφία τῆς θρησκείας καὶ Φιλοσοφικὴ θεολογία. Σκέψεις ἐπὶ τοῦ προβλήματος τῆς θέσεως τῆς φιλοσοφίας ἐν τῇ συστηματικῇ θεολογίᾳ*, Ἀθήναι, 1965, σ. 48.

Στήν κλασική φιλοσοφία ὁ Πλάτων κι ὁ Ἀριστοτέλης συνέδεσαν τὴν πραξεολογία μὲ τὴν ψυχολογία (λόγος περὶ ψυχῆς), μελέτησαν ἐνδελεχῶς τὴν ἀνθρώπινη ψυχὴ διακρίνοντας τὰ μέρη (μόρια) αὐτῆς, ἐξῆραν τὴ λειτουργία τοῦ λογικοῦ ἔναντι τοῦ ἀλόγου θυμοειδοῦς καὶ ἐπιθυμητικοῦ, καὶ τὴν ἱκανότητα ἢ ἀδυναμία ἀσκήσεως τοῦ αὐτεξούσιου. Ἡ ἀριστοτελικὴ διάκριση τῶν πράξεων σὲ ἐκούσιες καὶ ἀκούσιες, καὶ ἡ «προαίρεση» ὡς διανοητικὸς μηχανισμὸς λήψης αποφάσεων, προϋποθέτουν τὴν ἀναγνώριση τῶν παθῶν ὡς ἐγγενῶν συστατικῶν τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς καὶ ἀποδεικνύουν τὴν ἀδυναμία τοῦ ἀνθρώπου νὰ ἐλέγξει τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτό του, ἄρα τὸν περιορισμὸ τῆς ἐλευθερίας στὰ «ἐφ' ἡμῖν», δηλαδή στὰ αὐστηρῶς ἐφικτά, αὐτὰ ποὺ ὁ ἀνθρώπος δύναται νὰ πράξει. Στους Στωικούς ἡ προβληματικὴ τῶν παθῶν τίθεται στὸ ἐπίκεντρο τῶν φιλοσοφικῶν ἀναζητήσεών τους, μὲ τὸν Ζήνωνα νὰ καταγράφει ὡς τέτοια τὴ λύπη, τὸν φόβο, τὴν ἐπιθυμία καὶ τὴν ἡδονή, καθ' ὅσον οἱ ἄλλοι Στωικοί, ἐρειδόμενοι στὴ ζηνώνεια διάκριση, ἐντοπίζουν πολλὰ περισσότερα πάθη, τὰ ὁποῖα εἶναι δύσκολο ἢ καὶ ἀδύνατο νὰ ἐλεγχθοῦν καὶ νὰ κατασταλοῦν ἀπὸ τὸ «ἡγεμονικόν». Ἐξαιτίας, λοιπόν, τῶν παθῶν περιορίζονται ἡ ἀνθρώπινη ἐλευθερία καὶ τὸ αὐτεξούσιον, καὶ μόνο ὁ «σπουδαῖος», ὁ σοφός, εἶναι ἱκανὸς νὰ καθυποτάξει αὐτὲς τὶς πλεονάζουσες ἄλογες ψυχικὲς ὁρμές.

Ἡ συζήτηση περὶ τῆς ἔννοιας τῆς ἐλευθερίας τῆς βούλησης περιλαμβάνει τὴν ἔννοια τῆς χριστιανικῆς «ἁμαρτίας», τὸ ἥθως κακῶς πράττειν τῆς ἐλληνικῆς φιλοσοφίας, δηλαδή τὴν ἐπιλογὴ τοῦ κακοῦ (Σατανᾶς) ποὺ ὁδηγεῖ στὸν ἡθικο-πνευματικὸ θάνατο τοῦ ἀνθρώπου. Σημειῖται μὲ τὸν Κλήμεντα τὸν Ἀλεξανδρεῖα, ὅτι ὁ χριστιανικὸς στοχασμὸς ἡ ἐλευθερία τῆς βούλησης ἐγκρίται στὴ «συνεργία», δηλαδή τὴν ἐλεύθερη συγκατάθεση τοῦ ἀνθρώπου στὴν πρόνοια καὶ τὴ χάρη τοῦ Θεοῦ, ὥστε μόνο αὐτοὶ ποὺ «συνεργοῦν» νὰ κατορθώσουν τελικῶς τὴ «σωτηρία». Ὡστόσο, ὅπως ἐπισημαίνει ὁ συγγραφέας, ἡ νεώτερη φιλοσοφία ἀπορρίπτει ὡς ἀντικρατικὸ τὸν συσχετισμὸ ἐλευθερίας τῆς βούλησης καὶ θρησκείας, μὲ τὸ ἐπιχείρημα ὅτι καθίσταται ἀδύνατη ἡ ἀσκηση τῆς ἐλευθερίας ἐντὸς τοῦ αὐστηροῦ πλαισίου τῆς θρησκείας καὶ τῶν ἐντολῶν τοῦ Θεοῦ, γι' αὐτό, μόνο ἐὰν «ἐκλείψει» ὁ Θεός, μπορούμε νὰ μιλάμε γιὰ ἀληθινὰ ἐλεύθερο ἀνθρώπο (ἄξιωματικὴ ἀθεΐα).

Τὸ ἐπόμενο κεφάλαιο (Η') ἀφορᾷ τὴν κριτικὴ τοῦ Πλωτίνου στὶς ἀντιλήψεις περὶ ἠθικῆς τοῦ θεολογικοῦ καὶ φιλοσοφικοῦ κινήματος τοῦ Γνωστικισμοῦ, τὸ ὁποῖο κατ' ἀρχὴν περιέπεσε σὲ γνωσιολογικὲς ἀντιφάσεις διότι προσπαθώντας νὰ ἀπολυτρώσει τὸν ἀνθρώπο μέσῳ τῆς γνώσης, συμπίλησε ἀτάκτως ποικίλα μυθολογικά, ἀστρολογικά, κοσμολογικά στοιχεῖα ἀνατολικῆς καὶ ἐλληνικῆς προέλευσης. Ἡ πλωτινικὴ κριτικὴ ἀξιολόγησε τὶς ἠθικὲς δοξασίες τῶν Γνωστικῶν ὡς ἄλλοπρόσαλλες, διότι ἀφ' ἐνὸς οὐδόλως ἀσχολήθηκαν μὲ τὴν ἀνθρώπινη ψυχὴ, τὰ πάθη τῆς, συναφῶς καὶ τὸ αὐτεξούσιον, ἀφ' ἑτέρου δὲν ὑπέδειξαν κανέναν τρόπο ἀπόκτησης ἠθικῶν ἀρετῶν καὶ διαγωγῆς ἠθικοῦ βίου.

Στὶς ἐπόμενες ἐνότητες (Θ-Γ) ὁ καθηγητὴς Θ. Νικολάου προβαίνει σὲ συγκριτικὴ παρουσίαση θεμελιωδῶν ἐννοιῶν τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς φιλοσοφίας μὲ ἀντίστοιχες τῶν συγγραφέων τῆς πατερικῆς παράδοσης. Ἡ ἔννοια τοῦ «πολιτικοῦ ζώου» τοῦ Ἀριστοτέλη υἱοθετήθηκε ἀπὸ τὸν Μέγα Βασίλειο (Ψαλμὸς 14) ποὺ παραβάλλει τὴν πολιτικὴ κοινωνία, τὸν ἀνθρώπινο Λόγο καὶ τὸν νόμο τῆς πολιτείας μὲ τὴν ἐκκλησιαστικὴ κοινωνία, τὴ χριστιανικὴ ἀγάπη καὶ τὶς ἐντολές

τοῦ Θεοῦ, ἀντιστοίχως. Ἀπὸ τὴν ἄλλη, ὁ μυστικισμός, αὐτὴ ἡ βαθιὰ ἀνέκφραστη ὑποκειμενικὴ ἐμπειρία, ἀπαντᾶται τόσο στὸν Πλωτῖνο ὅσο καὶ στὸν Γρηγόριο Νύσσης. Ὁ μυστικισμὸς τοῦ Πλωτίνου εἶναι ἡ ἔξοδος τῆς ψυχῆς ἀπὸ τὸ σῶμα, μὴ πορεία ἀνόδου γιὰ ἐπιστροφή καὶ ἐνοποίηση τῆς ψυχῆς μὲ τὸ Ἐν, ὅποτε μὲ τὴν κατάκτηση τῆς γνώσης τοῦ θείου τὸ γινῶσκον ὑποκείμενο ἐξαφανίζεται μέσα στὴν τέλεια ἐνοποίηση καὶ ταύτιση μὲ τὸ ἀντικείμενο, τὸ Ἐν³. Ἀντιθέτως, στὸν Γρηγόριο αὐτὴ ἡ ἐμπειρία κατορθώνεται μὲ τὴ «μετουσία Θεοῦ» (ἐξ οὗ καὶ ὁ τίτλος τοῦ παρόντος τόμου), δηλαδή τὴ μέθεξη, τὴ μετοχὴ στὴ χάρη καὶ τὴ ζωοποιὸ ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ, τὴ θέωση, τὴν πνευματικὴ ἀνοδο πρὸς τὴν ψυχῇ τε καὶ σῶματι ἔνωση τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὸν Θεό, συνελπῶς τὴν κατάκτηση τῆς γνώσης τοῦ θείου –χωρὶς νὰ αἴρεται τὸ γινῶσκον ὑποκείμενο, ὅπως ὑποστήριζε ὁ Πλωτῖνος–, μὴ πορεία ποὺ κατορθώνεται μόνο μέσω τῆς συμμετοχῆς στὰ μυστήρια τῆς Ἐκκλησίας –ιδιαίτερα τῆς θείας Εὐχαριστίας– καὶ τὸν ἀσκητικὸ τρόπο βίου. Καὶ οἱ δύο στοχαστές, Πλωτῖνος καὶ Γρηγόριος, θὰ συμφωνοῦσαν ὅτι ἡ ἁμαρτία ἀμαυρώνει τὴν ἀνθρώπινη φύση, ἐνῶ ἡ κάθαρση εἶναι ἡ ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τὰ πάθη, κυρίως τὴν ἄγνοια, μὲ ἀπώτερο σκοπὸ τὸν ἐνάρετο βίον καὶ τὴν ἔνωση μὲ τὸ θεῖο. Ὡστόσο, ὅπως διαπιστώνει ὁ συγγραφέας, εἶναι ριζικὲς οἱ διαφορὲς τοῦ μυστικισμοῦ τοῦ Πλωτίνου μὲ αὐτὸν τοῦ Γρηγορίου, διότι ἀκολουθώντας τὴν πρακτικὴ πολλῶν Πατέρων ὁ Γρηγόριος χρησιμοποίησε τὴ φιλοσοφία καὶ τὴν ὀρολογία τοῦ Πλωτίνου μὲ σκοπὸ νὰ τίς θέσει στὴν ἐπηρεασία τῆς χριστιανικῆς πίστεως.

Ἐξαιρετικὰ ἐπίκαιρες εἶναι οἱ θεματικὲς ἐνότητες (ΙΑ'-ΙΕ', ΙΖ'-ΙΗ') ποὺ ἀφοροῦν κρίσιμα ζητήματα, ὅπως τὴ σχέση Ἐκκλησίας καὶ Κράτους, ὀρθοδοξίας καὶ ἄλλων δογμάτων στὸ πλαίσιο τῆς ἐνωμένης Εὐρώπης, καὶ τὲς πιθανὲς προοπτικὲς γιὰ ἔνωση (= τῶν Ἐκκλησιῶν). Ἡ ἀπὸ τὴν Α' Οἰκουμένη σύνοδο (τὸ 325) διατυπώθηκε τὸ αἶτημα ἰσότητος δοῦσης Ἐκκλησίας καὶ Κράτους, ἀντίθετα σὲ κάθε προσπάθεια παποκαισαρισμοῦ (κυριαρχίας τῆς Ἐκκλησίας ἐπὶ τοῦ Κράτους) ἢ καισαροπαπισμοῦ/πολιτειαρχείας (κυριαρχίας τοῦ Κράτους ἐπὶ τῆς Ἐκκλησίας). Ἡ ἐπιθυμητὴ λύση, ὅπως προτάσσεται ἀπὸ τὸν συγγραφέα, εἶναι ἡ «συναλληλία», δηλαδή ἡ εἰρηνικὴ καὶ θεομοθετημένη συνύπαρξη καὶ συνεργασία Ἐκκλησίας καὶ Κράτους ὑπὸ δημοκρατικὲς συνθήκες στὶς σύγχρονες πολυπολιτισμικὲς κοινωνίες.

Ὅσον ἀφορᾷ τὶς διεκκλησιαστικὲς σχέσεις μοιάζει νὰ ξεπεράστηκε πλέον ἡ ἔνταση ποὺ προκλήθηκε ἱστορικὰ μετὰ τὸ σχίσμα τοῦ 1204 μεταξὺ ἀνατολικῆς καὶ δυτικῆς Ἐκκλησίας, ὥστε σήμερα νὰ βρίσκονται σὲ ἁρμονία στὸ σύνολο τῶν κρατῶν τῆς ἐνωμένης Εὐρώπης. Ὁ συγγραφέας, ὡς καθηγητὴς μὲ μόνιμο τόπο διαμονῆς τὴ Γερμανία, δείχνει ὑπέρμαχος τῆς ἔνωσης τῶν Ἐκκλησιῶν καὶ ἐπιχειρηματολογεῖ ὑπὲρ τῆς καταλληλότητος τῶν καιρῶν γιὰ μὴ τέτοια ἔνωση ἐπισημαίνοντας τὴν ἀπειλὴ ὅτι ἡ μακροαίωνη ἰσχύουσα κατάτμηση θὰ ὀδηγήσει τὸν Χριστιανισμό σὲ ὀλοσχερὴ ἀποσύνθεση. Γι' αὐτὸ προτείνει διασάφηση καὶ ὑπέρβαση τῶν θεολογικῶν διαφορῶν, διαμόρφωση κοινῶν ἐκκλησιαστικῶν-θεολογικῶν κριτηρίων, χωρὶς, βέβαια, αὐτὸ νὰ ὑποδηλώνει ἰσοπέδωση καὶ ὁμοιο-

3. Β. ΤΑΤΑΚΗ, *Μελετήματα χριστιανικῆς φιλοσοφίας*, Ἀθήναι, 1967, σ. 158.

μορφία αλλά ἔμφραση στὰ βασικά ἄρθρα τῆς πίστεως, κατήχηση καὶ ἐπανευαγγελισμό τῶν πιστῶν, ἐπίλυση τῶν αἰρέσεων καὶ τῶν παραθρησκειῶν.

Τὸ ἐπιχείρημα κάποιων Δυτικῶν περὶ μειονεξίας τῆς ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας λόγω τοῦ ὅτι δὲν «γνώρισε» τὸ κίνημα τοῦ Διαφωτισμοῦ, ὁ συγγραφέας τὸ ἀξιολογεῖ ὡς πλεονέκτημα διότι γιὰ τοῦτον ἀκριβῶς τὸν λόγο ἡ Ὁρθόδοξία δὲν κἀνει αὐστηρὴ διάκριση μεταξὺ πίστεως καὶ λογικῆς, ἀλλὰ παραμένει προσηλωμένη στὸν ἐκκλησιαστικὸ κανόνα ὅτι ἡ θεία λειτουργία εἶναι ὁ τόπος πού βιώνεται ἡ χριστιανικὴ ἀλήθεια⁴. Ἐπικρίνοντας τὴν Οὐνία ὡς ὑποκριτικὴ παπικὴ μέθοδο ἐκδυτικισμοῦ τῆς ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας καὶ ἐμπόδιο στὴν εἰλικρινὴ προσέγγιση ὀρθόδοξης καὶ ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας στὶς ἀνατολικές χώρες τῆς Εὐρώπης, ὁ συγγραφέας προτείνει τὴν ἐντατικοποίηση τῶν διμερῶν διαλόγων προκειμένου νὰ ἀποκατασταθεῖ ἡ ἐνότητα τῆς Ἐκκλησίας ὡς ὑψιστὴ μορφή ἀγάπης (πβ. Ἰωάννου ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, 13, 34-35) καὶ γι' αὐτὸ ἐξαίρει τὴν πρώτη συνάντηση ἑναρξης τοῦ διαλόγου τῆς μικτῆς ὀρθόδοξο-καθολικῆς ἐπιτροπῆς πού ἔλαβε χώρα στὴν Πάτμο καὶ τὴ Ρόδο τὸ 1980 – μολονότι τελικῶς δὲν εὐοδώθηκε.

Ἐπὶ τὸν τύπον τῶν ἡλῶν θέτει ὁ συγγραφέας (Κεφάλαιο ΙΣΤ') τὸ ζήτημα τῆς ἱεροσύνης καὶ τῆς χειροτονίας τῶν γυναικῶν στὰ ἱερατικὰ ἀξιώματα. Οἱ θιασῶτες αὐτῆς τῆς καινοτομίας, μὲ ἐπιρροὲς ἀπὸ τὴ φεμινιστικὴ θεολογία, ἐπιχειρηματολογοῦν ὅτι δὲν ὑπάρχουν δεσμευτικοὶ δογματικοὶ λόγοι πού νὰ ἀπαγορεύουν τὴ χειροτόνηση τῶν γυναικῶν καὶ πρώτη φορά τὸ 1927 ἡ Εὐαγγελικὴ Ἐκκλησία τῆς Γερμανίας χειροτόνησε γυναῖκες ἱερεῖς, καὶ πιὸ πρόσφατα, τὸ 1994, ἡ Ἀγγλικανικὴ Ἐκκλησία χειροτόνησε 32 γυναῖκες ἱερεῖς στὴν πόλη Bristol. Ἀπολύτως ἀντίθετη σ' αὐτὲς τὲς ἐναρξεις ἡ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία ἀναθεμάτισε τὸ 2002 μὴ ἀντίστοιχη προσπάθεια χειροτονίας γυναικῶν, ἐνῶ στὴν Ὁρθόδοξη τὸ ζήτημα θεωρεῖται ἀποπικρὸν, ἐφ' ὅσον δὲν διατυπώνεται στὴ Βίβλο κανένα ἐπιχείρημα ὑπὲρ τῆς ἱεροσύνης τῶν γυναικῶν. Ὡς ἀντιστάθμισμα, ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία προτείνει γιὰ τὲς γυναῖκες τὴν ἐπανεισαγωγή καὶ ἐπαναβίωση τοῦ βαθμοῦ τῆς «διακονίσης», τὸ ὁποῖο δὲν εἶναι μὲν ἱερατικὸ ἀξίωμα ἀλλὰ περιλαμβάνει πολλὰ καὶ ποικίλα καθήκοντα στὴν ὑπηρεσία τῆς Ἐκκλησίας, καὶ ἱστορικὰ ἀπαντᾶται στὴν Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία κατὰ τὴ βυζαντινὴ περίοδο, ἐνῶ στὴ Δυτικὴ μεταξὺ 4ου καὶ 11ου αἰῶνα.

Σὲ ἐπιμέρους παρατηρήσεις θὰ ἐπισημαίναμε ὅτι τὰ περισσότερα κείμενα πού συνθέτουν τὸν παρόντα τόμο εἶναι μεταφρασμένα ἀπὸ τὰ γερμανικά στὰ ἑλληνικά ἀπὸ φοιτητὲς καὶ συνεργάτες τοῦ Καθηγητῆ, μὲ ἀποτέλεσμα, ὅπως ἀναγνωρίζει ὁ ἴδιος στὸν Πρόλογο, νὰ παρατηρεῖται ἐντονὴ γλωσσικὴ ἀνομοιομορφία ἀπὸ κεφάλαιο σὲ κεφάλαιο, πού, θὰ προσθέταμε, προκαλεῖ ἀμηχανία στὸν ἀναγνώστη. Ἐπίσης, ὡς συλλογὴ κειμένων δὲν ἦταν δυνατὸν νὰ ἀποφευχθοῦν οἱ ἐπαναλήψεις καὶ ἡ πραγμάτευση τῶν ἴδιων ἢ παρόμοιων ζητημάτων σὲ διαφορετικὰ κεφάλαια. Παρὰ ταῦτα, ὡς συνολικὴ ἀποτίμηση, ὁ καθηγητὴς Θεόδωρος Στ. Νικολάου ἐπιτυγχάνει νὰ προσεγγίσει μὲ ἐκλαϊκευμένο τρόπο ζητήματα φιλοσοφικοῦ καὶ θεολογικοῦ ἐνδιαφέροντος ἀπευθυνόμενος τόσο στὸν

4. Πβ. «οὐκ ὀκνῶν τιμᾶσθαι τὰ ἄρρητα», Μεγ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, *Περὶ Ἁγίου Πνεύματος*, 18.

ἁπλὸ Χριστιανὸ ὅσο καὶ στὸν θεωρητικὸ στοχαστὴ καὶ ἐρευνητὴ, μὲ στόχο νὰ συγκεράσει τὸν Ἑλληνισμὸ μὲ τὸν Χριστιανισμὸ ἀναδεικνύοντας τὴν ἁρμονικὴ συμπόρευσὴ τους μὲ βάση τις κοινὲς ἀναζητήσεις τῶν Ἑλλήνων φιλοσόφων μὲ τοὺς Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ νὰ ἐνθαρρύνει τὴ συζήτηση περὶ τῶν κρίσιμων ζητημάτων τῆς σύγχρονης ἐκκλησιαστικῆς ἐπικαιρότητας τῶν κρατῶν τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἑνώσεως.

Χριστίνα ΣΙΝΟΥ
(Αθήνα)

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

